

SVETI JERONIM U HRVATSKOJ KULTURI
Zbornik radova s međunarodnoga interdisciplinarnog znanstvenoga skupa
Hrvatska kultura i sveti Jeronim održanoga u Zagrebu 3. – 4. studenoga 2020.

Nakladnik
HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA

Za nakladnika
ANITA ŠIKIĆ

Recenzenti
LAHORKA PLEJIĆ POJE
ANITA RUSO BREČIĆ

Prevoditelj s engleskoga jezika
JANJA ČULIG

Likovna oprema
DUBRAVKA ZGLAVNIK HORVAT

ISBN 978-953-169-521-3

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001221849.

Knjiga je tiskana uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske i Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Objavljeno u ožujku 2024.

SVETI JERONIM U HRVATSKOJ KULTURI

Zbornik radova s međunarodnoga interdisciplinarnog
znanstvenoga skupa *Hrvatska kultura i sveti Jeronim*
održanoga u Zagrebu 3. – 4. studenoga 2020.

Urednice

CVIJETA PAVLOVIĆ
(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

JASENKA GUDELJ
(Università Ca' Foscari Venezia)

HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA
Zagreb, 2024.

Sadržaj

Predgovor (<i>Cvijeta Pavlović i Jasenka Gudelj</i>).....	5
O svetom Jeronimu	7
VINKO GRUBIŠIĆ	
Uloga Petra Pavla Vergerija starijeg u približavanju svetog Jeronima renesansnim koncepcijama.....	12
Sedmi govor za svetog Jeronima – prijevod izvornika	26
DRAGUTIN FELETAR	
Teze pavlina Josipa Bedekovića o lokaciji rodnoga mjesta sv. Jeronima	30
MARKO RAŠIĆ	
Rodno mjesto sv. Jeronima prema djelu Josipa Bedekovića <i>Natale solum s. Hieronymi</i>	36
IVAN BODROŽIĆ	
Sveti Jeronim – širitelj biblijske kulture i evanđeoskog načina života.....	40
ANTO MIŠIĆ	
Pisma sv. Jeronima u hrvatskom prijevodu	49
ZRINKA JELASKA	
Jezikoslovne postavke sv. Jeronima u spisu <i>O vječnomu djevičanstvu</i> <i>Marijinu</i>	63
DANIEL MIŠČIN	
Kontekst Erazmova baselskog izdanja Jeronimovih djela (1516.).....	87
TONKO MAROEVIĆ	
Pod dvostrukim okriljem	89
BERNARD JAN HENDRIK AIKEMA	
San Girolamo nella pittura veneta tra XV e XVI secolo	91

JASENKA GUDELJ Sveti Jeronim na slikama u rimskoj crkvi San Girolamo dei Croati	92
INES IVIĆ Razvoj i formiranje ikonografije sv. Jeronima u Dalmaciji u 15. stoljeću.	108
TRPIMIR VEDRIŠ Jeronim kao hrvatski nacionalni svetac u svjetlu recentne historiografije.	146
VESNA BADURINA STIPČEVIĆ Legende o svetom Jeronimu u hrvatskoglagoljskoj književnosti	148
Transliteracija izvornika (prilog 1, 2, 3)	158
MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL Sveti Jeronim i <i>Vulgata</i> – njihova najranija prisutnost na hrvatskom prostoru.	167
NIKO BILIĆ Jeronimova Judita.	175
RUŽICA PŠIHISTAL Jeronimova i Marulićeva <i>Judita</i>	177
ANICA NAZOR <i>Transit sv. Jerolima</i> , Senj 1508.	190
IVA KURELAC Sveti Jeronim i šibenski humanistički autori: primjer transformacije receptije svetačkog kulta	192
DOLores GRMAČA <i>Po neutrotoj stazi</i> : sveti Jeronim od kulta u hrvatskoglagoljskoj tradiciji do lika u <i>Planinama</i> Petra Zoranića	201
VLADIMIR REZAR <i>Topographia diui Hieronymi sacelli</i> Giliberta Grinea	203
ANDREA ZLATAR VIOLIĆ Hagiografski i biografski elementi u prikazivanju svetoga Jeronima	205
DEAN SLAVIĆ Sveti Jeronim u Starčevićevim <i>Pismima Magjarolacab</i>	206

BORNA PUŠKARIĆ	
Svetojeronimska baština Zagrebačke nadbiskupije – Hrvatsko književno društvo svetoga Jeronima	214
NELLA ARAMBAŠIN	
Se présenter en saint Jérôme dans la littérature : les iconotextualités de „Hieronymopolis“ (XIXe-XXIe s) = Književna samoprikazivanja u svetoga Jeronima: Ikonotekstni „Hieronymopolis“ (XIX. – XXI. st.)	215
NELLA ARAMBAŠIN	
Književna samoprikazivanja u svetoga Jeronima : Ikonotekstni „Hieronymopolis“ (XIX. – XXI. st.)	256
Program skupa	274
Pogovor (prof. dr. sc. Cvijeta Pavlović).....	279
Popis recenzenata pojedinačnih znanstvenih radova u zborniku	285
Kazalo imena.....	286

JASENKA GUDELJ

Sveti Jeronim na slikama u rimskoj crkvi San Girolamo dei Croati*

prethodno priopćenje

Rimska crkva San Girolamo dei Croati jedno je od ključnih čvorišta skjavonskih/ilirskih identitetskih kodova predmodernog doba. Pritom je posebno važan komunikacijski kanal bio onaj djela vizualnih umjetnosti, napose slikarstva. Stoga se ovdje analiziraju okolnosti narudžbe i ikonografija zidnih slika s prikazima sv. Jeronima „sikstinskih slikara“ kraja 16. stoljeća u usporedbi s oltarnom palom u istoj crkvi Giuseppea Puglie iz 1632. godine.

Ključne riječi: skjavonske bratovštine, sv. Jeronim, hagiografija, Apeninski poluotok

Konstelacija rimskih nacionalnih crkava jedna je od ključnih pozornica na kojoj su se stvarali i preoblikovali identiteti brojnih imigranatskih skupina u papinском gradu tijekom ranog novog vijeka. Naglašavanje sličnosti i razlika među doseljenicima koji su u Vječni grad stizali iz cijele Europe, u pravilu okupljenih u bratovštine, s vremenom se kristaliziralo u identitetske kodove čiji će vizualni izraz postati umjetnine naručene za prostore njihova okupljanja i prakticiranja

* Istraživanje umjetničke baštine crkve sv. Jeronima u Rimu započela sam 2012. godine u okviru projekta *Roma communis patria: le chiese nazionali a Roma* koji se odvijao pri Institutu za povijest umjetnosti fondacije Max Planck – Bibliotheca Hertziana pod vodstvom Susanne Kubersky-Piredda, a nastavljen je u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost *Visualizing Nationhood: the Schiavoni/Illyrian Confraternities and Colleges in Italy and the Artistic Exchange with South East Europe (15th – 18th c.)* i projekta *Arhitektonska kultura istočne jadranske obale od 15. do 18. stoljeća* Europskog istraživačkog vijeća (ERC) čija sam voditeljica (GA n. 865863 ERC-AdriArchCult).

vjere.¹ S obzirom na težinu koju će u Rimu oblikovani narativ dobiti pri stvaranju ilirskog/skjavanskog ranomodernog identiteta, za širu je raspravu o značenju svetog Jeronima za hrvatsku kulturu od izuzetne važnosti analizirati umjetnička djela s likom crkvenog oca nastala za crkvu San Girolamo dei Croati/Schiavoni/Ilirici.² Stoga se ovdje na temelju arhivskih istraživanja u Arhivu Papinskog hrvatskog zavoda svetog Jeronima i Državnom arhivu u Rimu razlučuju okolnosti njihova nastanka te se tumači njihovo ikonografsko značenje u kontekstu kurijalnih urbanih i europskih politika.³

¹ O nacionalnim crkvama u Rimu vidi *Identità e rappresentazione. Le chiese nazionali a Roma, 1450–1650*, ur. Alexander Koller, Susanne Kubersky-Piredda, Roma 2015; *Chiese e nationes a Roma: dalla Scandinavia ai Balcani (sec. XV–XVIII)*, ur. Antal Molnár, Giovanni Pizzorusso, Matteo Sanfilippo, Rome 2017., s prethodnom bibliografijom.

² O važnosti rimskih ustanova za ilirske ideološke konstrukte vidi Zrinka Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb, 2008. O crkvi San Girolamo dei Croati vidi Giovanni Biasotti/Josip Butković, *San Girolamo degli Schiavoni in Roma*, Roma, 1925.; Giorgio Magjerec, *Istituto di S. Girolamo degli Illirici: (1453–1953)*, Roma, 1953.; Juraj Kokša, *S. Girolamo degli Schiavoni (chiesa nazionale croata)*, Roma, 1971.; *Chiesa Sistina*, ur. Ratko Perić, 2 vol., Roma, 1989. – 1990.; Maurizio Caperna, *Influssi lombardi a Roma: la chiesa di S. Girolamo degli Schiavoni*, opera di Martino Longhi, il Vecchio, *Atti del XXIII Congresso di storia dell'architettura*, ur. Gianfranco Spagnesi, Roma, 1989., vol. 1, str. 219–225; Maurizio Caperna, *La Chiesa di San Girolamo dei Croati (già 'degli Schiavoni' o 'degli Illirici')*, *Storia architettura*, 1 (1992), str. 255–285; Rosanna Barbellini Amidei, *San Girolamo dei Croati, Roma sacra*, 2, 6 (travanj 1996.), str. 43–48; Milan Ivanišević, *Hrvatska crkva Svetoga Jeronima u Rimu, U križu je spas, zbornik u čast nadbiskupa metropolita, mons. Ante Jurića*, ur. Marin Škarica, Ante Mateljan, Split, 1997., str. 407–446; Zvonimir Seršić, *San Girolamo dei Croati: viaggio nell'arte*, Rome, 2011.; Jasenka Gudelj, *San Girolamo dei Croati a Roma: gli Schiavoni e il cantiere sistino*, *Identità e rappresentazione. Le chiese nazionali a Roma, 1450–1650*, ur. Alexander Koller, Susanne Kubersky-Piredda, Roma 2015., str. 297–325; Jasenka Gudelj, *The Hospital and Church of the Schiavoni/Illyrian Confraternity in Early Modern Rome*, *Confraternitas* 27, 1–2 (2016.), str. 5–29; Jadranka Neralić, *Il ruolo delle istituzioni illiriche di Roma nella formazione della nazione croata*, *Chiese e nationes a Roma: dalla Scandinavia ai Balcani. Secoli XV–XVIII*, ur. Antal Molnár, Giovanni Pizzorusso, Matteo Sanfilippo, Roma, 2017., 133–159; Jasenka Gudelj, Tanja Trška, *The Artistic Patronage of the Confraternities of Schiavoni/Illyrians in Venice and Rome: Proto-national Identity and the Visual Arts*, *Acta historiae artis Slovenica*, 28/2 (2018.), str. 103–121; Jasenka Gudelj, *San Girolamo degli Schiavoni/ Illyrians/ Croats in 'Roma communis patria': Constructing National Identity Through Papal Interventions*, *RIHA Journal Special Issue „Constructing Nationhood in Early Modern Rome“* (2020.), <https://www.riha-journal.org/articles/2020/0237-0243-special-issue-Constructing-Nationhood/0242-Gudelj>

³ Zahvaljujem rektorima Papinskog hrvatskog zavoda svetog Jeronima u Rimu Juri Bogdanu, Boži Radošu i Marku Đurinu koji su mi omogućili istraživanje u Arhivu Zavoda, dalje ASG.

Kao što je poznato, počeci skjavonske bratovštine u Rimu sežu u 15. stoljeće, a posebna joj je važnost dana uredbom pape Nikole V. iz 1453. godine kojom joj je dodijeljena kapela sv. Marine u manjoj rimskoj luci Ripetti s dozvolom da je uredi i posvete upravo sv. Jeronimu, svecu rođenom na granici Dalmacije i Slavonije.⁴ Promjena titulara vrlo je znakovita, jer je kult svetog Jeronima u Rimu postao popularan nakon dolaska relikvija crkvenog oca u crkvu Santa Maria Maggiore krajem 13. stoljeća,⁵ ali čini se da mu prije darovnice Nikole V. u gradu nije bila posvećena niti jedna crkva. Važnost ove papinske geste kojom je skjavonski punkt smješten nedaleko od Porta del popolo kroz koja su u Vječni grad stizali hodočasnici, valja očitati i na planu međunarodne politike, budući da je istodobna osmanskoj opsadi Konstantinopola. Stoga se radi o vrlo indikativnom primjeru preslikavanja vanjskopolitičkih interesa Svete Stolice na vidljivost nacionalnih zajednica u Vječnome gradu. Interes za krajeve koji su se našli neposredno ugroženi prodiranjem Osmanskog carstva na Balkanski poluotok vidljiv je na rimskome horizontu i u drugoj polovici 15. stoljeća primjerice kroz bliskost Kurije i bosanske kraljice Katarine Kosače, koja će pak skjavonskoj crkvi ostaviti i sadržaj svoje privatne kapele.⁶ Od 16. će pak stoljeća crkva sv. Jeronima dobiti i svog kardinala-naslovnika, da bi u drugoj polovici osamdesetih godina postala jedina crkva koja je u potpunosti nanovo izgrađena tijekom velike obnove Rima koju je proveo papa Siksto V. (1585. – 1590.) Felice Peretti.

Postoji određeni broj slika s prikazom sv. Jeronima u zbirci Zavoda, no čini se da nisu nikada bile u crkvi, a nedostaju i arhivski podaci o provenijenciji.

⁴ Neralić, 2017., cit.; Gudelj, 2020., cit., str. 298–299.

⁵ Ines Ivić, „Recubo praesepis ad antrum“: The Cult of Saint Jerome in the Church of Santa Maria Maggiore in Rome at the End of the 13th Century, *Il Capitale culturale*, 21 (2020.), str. 87–119.

⁶ Neralić, 2017., cit., str. 139–140; Luka Špoljarić, Bosanska kraljica Katarina i humanisti, dio drugi: Nikola Modruški, De humilitate, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 37 (2019.), str. 83–97; Luka Špoljarić, The Renaissance Papacy and Catholicization of the ‘Manichean Heretics’: Rethinking the 1459 Purge of the Bosnian Kingdom, *Global Reformations: Transforming Early Modern Religions, Societies, and Cultures*, ur. Nicholas Terpstra, Abingdon, Oxon, New York, 2019., str. 153–75.

Freske 16. stoljeća u svetištu crkve sv. Jeronima

Odluka o izgradnji nove crkve koju je 1586. godine donio papa Siksto V., nekadašnji kardinal naslovnik crkve sv. Jeronima, rezultirala je značajnim povećanjem vidljivosti skjavonske zajednice u Rimu.⁷ Tada je prema projektu Martina Longhija starijeg izgrađena prostrana jednobrodna crkva s bočnim kapelama, transeptom i pravokutnim svetištem te tipičnim rimskim pročeljem od travertina.

Nadalje, uz već konsolidiranu bratovštinu, 1589. godine pri crkvi je uspostavljen i kaptol, čiji su članovi morali biti „ilirskog“ podrijetla.⁸ Iste je godine za kardinala zaštitnika skjavonske bratovštine izabran moćni Giulio Antonio Santoro (1532. – 1602.), prethodno zadužen za odnose s Grcima i maronitima. Upravo će ova nova dinamika omogućiti splitskome nadbiskupu, Giovanniju Domenicu Marcot de Serafinis zvanom Foconi (1541. – 1602.), korčulanskome biskupu Agostinu Quinziju (+1611.) i splitskome kanoniku i vizitatoru katolika u Osmanskom carstvu i prvome natpopu hrvatskoga rimskog kaptola, Aleksandru Komuloviću (1548. – 1608.), da ostvare upliv na ikonografski program fresaka u svetištu i transeptu novoizgrađene crkve.⁹

Vrijedni fresko oslik u svetištu u i transeptu dovršen je 1591. godine, a za njega su bili zaduženi tzv. „sikstinski slikari“ Antonio Viviani zvan Sordo (1560. – 1620.), Andrea Lilli (1570. – 1631.), Paris Nogari (oko 1536. – 1601.), Paolo Guidotti Borghese (1560. – 1629.) i, čini se, Girolamo Nanni (m. iza 1642.),¹⁰ predvođeni Giovannijem Guerrom (1544. – 1618.).¹¹ Nova je crkva svetojeronimskih rimskih ustanova tako u pravokutnome prezbiteriju, gdje su i danas smještene kaničke klupe, ukrašena s tri velika prizora iz života sv. Jeronima, koje nadvisuju

⁷ Gudelj, 2015., cit., str. 300–306, s bibliografijom.

⁸ Josip Burić, Kanonici hrvatskog kaptola sv. Jeronima u Rimu (1589–1901), *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu*, sv. III–IV, 1971., str. 91–158; Ivan Golub, Istituzioni collegiate alla chiesa di S. Girolamo: confraternita, capitolo, collegio, *Chiesa sistina 1589–1989*, ur. Ratko Petrić, vol. II, Roma, 1990., str. 37–50.

⁹ Gudelj, 2015., cit. str. 316–319, s prethodnom bibliografijom.

¹⁰ Claudio Strinati, Girolamo Nanni e il naturalismo, in *Festa delle arti. Scritti in onore di Marcello Fagiolo per cinquant'anni di studi*, ur. Vincenzo Cazzato, Sebastiano Roberto, Mario Bevilaqua, Roma, 2014., v. 1, str. 282–285.

¹¹ Paola Mangia Renda, San Girolamo degli Schiavoni, *Roma di Sisto V. Le arti e la cultura*, ur. Maria Luisa Madonna, katalog izložbe, Roma 1993., str. 145–151; Ivanišević, 1997., cit. Gudelj, 2015., str. 306–316.

1. Giovanni Guerra i suradnici, Sveti Jeronim u pustinji tumači Bibliju, crkva sv. Jeronima, Rim, 1589. – 1590.

likovi dvojice papa dalmatinskog podrijetla, Ivana IV. i sv. Gaja (Kaja), nad kojima su figure četiriju krjeposti (Pravednost, Snaga, Umjerenost i Razboritost). Na svodu je prizor *Sv. Jeronim u nebeskoj slavi* okruženog zborovima anđela koji nose papinske zastave i ključeve. U transeptu se u parovima pojavljuju sv. Arnir i sv. Dujam, zaštitnici splitske nadbiskupije, te slavenski apostoli Ćiril i Metod, čiji je ovo prvi moderni prikaz u Rimu.¹² Konačno, iluzionirana kupola nad transeptom, na čijim su pandativima četvorica evanđelista, u svome središtu prikazuje Sveto Trojstvo pred kojim su Bogorodica i sv. Ivan Krstitelj.

Za analizu ikonografije sv. Jeronima posebno su važne tri narativne scene koje slijede životni put crkvenog oca: *Sveti Jeronim u pustinji tumači Bibliju* na sjevernoj stijeni,¹³ zatim središnja *Sveti Jeronim prima od biskupa Paulina u Antiohiji*

¹² Vidi i Jasenka Gudelj, Samoreprezentacija ilirske zajednice sv. Jeronima u Rimu: oltarna pala Benigna Vangelinija iz 1650. godine, *Likovne umjetnosti, arhitektura i povijesni identiteti. Zbornik Dana Cvita Fiskovića VII.*, ur. Ana Marinković, Ana Munk, Zagreb, 2018., str. 113–120.

¹³ Natpis: „CONSULTUS A DOCTORIBUS LEGIS SCRIPTURARUM ARCANA RESERAT DIFFICULTATES ESPLANAT“

2. Giovanni Guerra i suradnici, Sveti Jeronim prima od biskupa Paulina u Antiohiji sveti red, crkva sv. Jeronima, Rim, 1589. – 1590.

*sveti red*¹⁴ i *Sveti Jeronim raspravlja sa sv. Bazilijem Velikim i sv. Grgurom Nazijanskim* na južnome zidu.¹⁵ U didaktičnom posttridentskom duhu objašnjene su i natpisima, a dodatne informacije pruža i dokument o isplatama Apostolske kamere Giovanniiju Guerri iz Državnog arhiva u Rimu, čiji dio koji se odnosi na prizore u svetištu glasi:

„Sotto la zona dell’arco maggiore sopranom[inat]o al scontro dell’entra[τ]a della chiesa è fatta un’historia nell’aspetto che continene l’ordinatione di S. Hieronimo al sacerdotio, che stando nell’heremo ricercato da heresiarchi, si rissolva, et espedisca un’corriero al som[m]o Pont[efi]ce; e di rincontro della medesima grandezza è fatto in historia esso santo nelle lettioni di S[an]to Gregorio Nanziazeno

¹⁴ Natpisi glase: (u sredini, na kartuši) „ANTIOCHIE PER PAULINUM ANTISTITUM SACERDOTIO INITIATUR“ (lijevo) „ROMAM VENIT PRO CONPONENDIS EPISCOPORUM CONTROVERSIS“ (desno) „DAMASO PONTIFICI MAXIMO IN SCRIBEDIS EPISTOLIS ADIUTOR FUIT“

¹⁵ Natpisi glasi „DE SACRIS LITTERIS DISSERIT CUM GREGORIO NAZIANZENO ET BASILIO MAGNO“

3. Giovanni Guerra i suradnici, Sveti Jeronim raspravlja sa sv. Bazilijem Velikom i sv. Grgurom Nazijanskim, crkva sv. Jeronima, Rim, 1589. – 1590.

accompagnata, come l'altre d'ornamenti, le quali tre historie senza l'ornam[en]ti vagliono insieme tutto scudi trecento, cio è 300.¹⁶

Likovno je najuspjelija prva scena,¹⁷ s crkvenim ocem prikazanim s glavom bjelobradog starca na još snažnom tijelu kako pred pećinom znakovitim pokretima elegantnih prstiju objašnjava hereticima Bibliju. Posebno je svježe slikan lik glasnika koji drži otvoreni svitak na lijevoj strani kompozicije, dok je na desnoj strani skupina heretika u orijentaliziranoj odjeći. Gesta središnje leđima okrenute figure s turbanom koja uspravljenim dlanom odlučno odbija učenja svetoga

¹⁶ Archivio di Stato di Roma, Camerale I, Giustificazioni di tesoreria, busta 17, Di Giovanni Guerra pittore 1589–1591, f. 2–3. Na dokument je upozorio Kokša, 1971., str. 28–30, 78, 121, no nije ga ekstenzivno prenio.

¹⁷ Zbog sočnog naturalizma likova Claudio Strinati oprezno je predložio da je izvođač Guerinog programa ovog prizora bio Girolamo Nani, slikar kojeg drugi izvori izravno ne spominju na ovome slikarskom zadatku, no koji je bio redovito aktivan kod narudžbi Siksta V, usp. Strinati, 2014., cit.

4. Giovanni Guerra i suradnici, Sv. Jeronim u nebeskoj slavi, crkva sv. Jeronima, Rim, 1589. – 1590.

oca u suprotnosti je sa spušenim dlanom figure u drugome planu, koja, uz još dvojicu gologlavih bradatih muškaraca, pozivaju promatrača na pažljivo slušanje Jeronimovih riječi. Bujnost stabla s plodovima koje se nadvija nad crkvenoga oca podcrtava plodnost njegovih učenja.

Valja naglasiti da scena izlazi iz ustaljenih ikonografskih shema, jer tada uobičajenog Jeronima okruženog knjigama u pećini kalcidijske pustinje prikazuje u trenutku rasprave sa hereticima. S obzirom da se u isplatama spominje figura glasnika koji će odnijeti pismo papi, jasno je da se radi o prikazu Jeronimovih poslanica papi Damazu, u kojima se opisuju problemi političke i teološke naravi, odnosno pitanje čak tri istodobno izabrana biskupa Antiohije te tumačenja prirode sv. Trojstva.¹⁸ Dakako, treba ju interpretirati u kontekstu još uvijek svježih rasprava Tridentskog sabora odnosno važnosti pristajanja uz Rim i papinske privilegije

¹⁸ *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, vol. 1., prev. i izvornim bilješkama popratio Ivan Marković, Zagreb, 1908. g., Poslanice XV i XVI, str. 69–76.

konfirmacije biskupa te rada pape Siksta V. na reformaciji poštanske službe i na novom izdanju Vulgate,¹⁹ u čijem se predgovoru potvrđuje pripisivanje prijevoda Svetog pisma crkvenom ocu, što je bilo predmetom brojnih diskusija u drugoj polovici 15. i tijekom 16. stoljeća.²⁰ Nadalje, nesumnjivo se aludira i na željenu ulogu Dalmatinaca u širenju katoličke vjere; u ovome posljednjem smislu valja primijetiti orijentalne turbane leđima okrenutih heretika.

Mnogoljudna središnja scena *Sveti Jeronim prima od biskupa Paulina u Antiohiji sveti red* prikazuje ređenje u interijeru crkve, s biskupom u punom ornatu koji drži kalež dok ga patenom prekriva klečeći ređenik u čijoj je blizini lav. Okruženi su likovima prezbitera koji pridržavaju otvoreni misal, dok u blizini još dva mlada đakona s jarkim štolama drže sklopljene velike sveske dok u skupini likova u albama s knjigama u rukama na desnoj strani valja prepoznati članove papinske kancelarije. Uz lijevi rub slike više je likova u antičkoj odjeći, te leđima okrenut klečeći lik kojeg putto koji pridržava kartušu s natpisom uvodi u dijagonalu svetog događaja. Natpisi podsjećaju i na još dvije epizode iz Jeronimova života: dolazak na sabor u Rim 382. godine u pratnji biskupa Paulina i Epifana,²¹ te redakciju pisama pape Damaza. Jasno je da prizor problematizira ređenje svećenika i ulogu biskupa i njihovih putovanja na sabore, kao i Sikstove kurijalne reforme kancelarije i notarijata, što su sve ključne aktualizacije zaključaka Tridentskog sabora. U kontekstu pak skjavonskih institucija, ponovo valja podsjetiti na osnivanje kaptola, te napore nadbiskupa Foconija da u Splitu osnuje sjemenište i održava sinode.

Konačno, scena Jeronimove rasprave s Grgurom Nazijanskim i Bazilijem Velikim uključuje i brojne likove u antičkoj odjeći među kojima poneki imaju pokrivala za glavu koja upućuju na istočnu crkvu. Okupljeni u raskošnom interijeru, svi pažljivo slušaju Stridonca s lavom, iako je prema izvorima Jeronim bio taj koji je prisustvovao Grgurovim carigradskim predavanjima.²² Nadalje, biskupi Carigrada i Cezareje u biskupskom su ornatu zapadne crkve, kao što je to bio slučaj s Paulinom na prethodnom prikazu. Interpretacija je i ovdje slojevita, usredotočena na Jeronima kao centripetalnu točku susreta istoka i zapada, koji svojim bezuvjetnim pristajanjem uz Rim jasno pokazuje put koji svi, i biskupi i članovi skjavonske

¹⁹ *Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti Quinti Pontificis Maximi iussu recognita atque edita*, Ex Typographia Vaticana 1590.

²⁰ Eugene F. Rice, *Saint Jerome in the Renaissance*, Baltimore, 1985., str. 173–188.

²¹ Marijan Mandac, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, 1995., str. 30.

²² Mandac, 1995., cit., str. 29.

zajednice, imaju slijediti. Nadalje, valja podsjetiti da je Sikstov prethodnik na Petrovoj katedri bio Grgur XIII., koji se dao portretirati kao Nazijanski u crkvi grčkog kolegija kojeg je u Rimu osnovao, Sant'Atanasio dei Greci.²³ Siksto V. nije bio osobito naklonjen ideji obrazovanja grčkog svećenstva u Rimu, već su njegova ulaganja išla u smjeru skjavonskih institucija, pa i u tome valja vidjeti razloge vizualnog naglašavanja Jeronimove superiornosti u dijalogu s Istokom. Osim toga, valja spomenuti i činjenicu da je Aleksandar Komulović tijekom svog obilaska katolika u Osmanskome carstvu boravio i u Carigradu.

Na bačvastom je svodu prezbiterija oval s apoteozom svetog Jeronima, a svetac je identificiran svojim uobičajenim atributom, lavom, ali i natpisom *S. Hieronymo Illyricorum* te drži dvije otvorene knjige, što ukazuje na njegovu prevoditeljsku ulogu, u kojoj su se okušali kako sâm papa, tako i već citirani Komulović. Osim toga, sikstinski su slikari u Vatikanskoj knjižnici svetog Jeronima prikazali kao izumitelja glagoljice. Angelo Rocca (1545. – 1620.), prefekt Vatikanske tiskare, u svom radu o knjižnici opisuje ovaj portret te donosi tipografske i izgovorne tablice glagoljske azbuke te elaborira o mjestu rođenja, etničkoj pripadnosti i postignućima crkvenog oca.²⁴ Pozivajući se na Bionda Flavia, Rocca zaključuje da je sveti Jeronim istarskog podrijetla i stoga ne pripada slavenskoj etničkoj skupini, ali priznaje njegovu važnost za jezik i veliku pobožnost stanovnika regije gdje se taj jezik govori.

U konačnici, freske sikstinskih slikara u crkvi sv. Jeronima pozicioniraju crkvenog oca kao vrsnog teologa, prevoditelja i reformatora crkvene organizacije, nepokolebljivo vjernog Rimu. Iako će neki od aspekata Jeronimove borbe protiv hereza biti prisutni već u stoljeće starijem svetojeronimskom ciklusu Pinturicchieve radionice na lunetama kapele za kardinala Domenica della Rovere u nedalekoj Santa Maria del Popolo,²⁵ sikstinske freske u skjavonskoj crkvi u ovome su smislu

²³ Alessandro Nesi, *Dai dipinti per l'antica iconostasi di S. Atanasio dei Greci a Roma, uno spunto critico per le opere toscane di Francesco Traballese*, *Arte cristiana*, 95.841 (2007.), str. 263–274.

²⁴ Angelo Rocca, *Bibliotheca Apostolica Vaticana a Sixto V. Pont. Max. in splendorem, commo-diormque locum translata, et a fratre Angelo Roche a Camerino, ordinis eremitarum S. Augustini*, ex Typographia Apostolica Vaticana, Romae 1591, 159–161. Usp. i Eduard Hercigonja, *Na temeljima hrvatske književne kulture*, Zagreb 2004, 36–46; Gudelj, 2015, cit.; Gudelj, 2020., cit.; Daniel Premerl, „Sanctus Hieronymus litterarum illyricarum inventor“ – ikonografija svetoga Jeronima kao tvorca glagoljice, *Kroatologija* 13/3 (2022.), str. 53–75.

²⁵ Anne Dunlop, *Pinturicchio and the Pilgrims: Devotion and the Past at Santa Maria Del Popolo*, *Papers of the British School at Rome*, 71 (2003.), str. 259–85.

puno elokventnije. Slojevi njihova čitanja ukazuju na Sikstovo poistovjećivanje sa Stridoncem, jer papa će, uz već spomenuti rad na Vulgati, reorganizaciju kurije i poštanske službe, uspostaviti i papinsku tiskaru. Napomenimo da knjiga ostaje jedan od najčešće prikazanih predmeta u cijelom slikanom ciklusu. Jeronim je nedvojbeno i središte skjavonskog panteona, ovdje obogaćenog zaštitnicima splitske nadbiskupije i slavenskim apostolima: cilj je nedvojbeno bio i prikazati Dalmatince kao širitelje vjere među slavenskim narodima. Dakle, inovativni prikazi života sv. Jeronima i „ilirskih“ svetaca nesumnjivo su, uz papinsku samopromociju i nastojanja Kurije oko konsolidacije katoličkih pozicija u Europi nakon Tridenta, rezultat i potreba i sugestija rimskih Skjavona.

Oltarna pala sv. Jeronima Giuseppea Puglie zvanog Bastaro

Apostolska vizitacija iz 1626. godine opisujući crkvu sv. Jeronima hvali prizore iz života titularnog sveca u prezbiteriju, no javlja i kako je šest bočnih kapela uglavnom ukrašeno skromnim umjetničkim djelima i oltarima, za koje je moguće pretpostaviti da su preneseni iz stare crkve. Stoga je u drugoj četvrtini 17. stoljeća pozornost usmjerena na kapele, pa su naručene čak tri oltarne slike rimskoga slikara Giuseppea Puglie zvanog il Bastaro (približno 1600. – 1636.), dovršene jedna za drugom između 1631. i 1633. godine, koje se još uvijek nalaze u crkvi.²⁶

Ove se oltarne pale spominju kao Puglini radovi u svim glavnim vodičima po rimskim crkvama 17. stoljeća te su dobro dokumentirane u arhivima bratovštine. Nastale su tijekom posljednjih šest godina života rimskoga slikara, tijekom kojih je bio član Accademia di San Luca te dobivao prestižne narudžbe poput *Ukazanja Gospe obitelji Patrizi* za kapelu u crkvi Santa Maria Maggiore.

Sin drvorezbara specijaliziranog za „basti“, drvenih konstrukcija za radne životinje, Puglia je bio blisko povezan s bratovštinom drvodjeljaca San Giuseppe dei Falegnami i vjerojatno je svoje vještine razvio u njihovoj crtačkoj školi. Massimo Francucci sugerira da je Puglia učio kod Antivedute Grammatice, čiju je kćer

²⁶ Kokša, 1971., cit., str. 43–46; Alessandra Ghidoli Tomei, G. Puglia, il Bastarino: I tre dipinti per la Chiesa della Nazione Croata, in Chiesa Sistina, ed. Ratko Perić, Crkva u svijetu, Rome, 1989., vol I, str. 129–144; Massimo Francucci, *Giuseppe Puglia il Bastaro, Il naturalismo classicizzato nella Roma di Urbano VIII*, San Casciano (Fi), 2014.

5. Giuseppe Puglia zvan Il Bastaro, Sv. Jeronim čuje trublje Posljednjeg suda, crkva sv. Jeronima, Rim, 1632.

oženio, uz primjetne utjecaje Guida Renija, Caravaggia, Pomarancia i Cavalierea d'Arpino.²⁷

Uz pale, Puglia je za svetojeronimsku bratovštinu radio različite prigodne ukrase, poput grbova za procesijske svijeće: drugim riječima, postao je njihov „službeni“ slikar.²⁸ Hipoteza o njegovom mogućem skjavonskom podrijetlu²⁹ nije vjerojatna, jer je arhivski zabilježen kao Rimljanin te nema naznaka da je postao član bratovštine. Ipak, Giuseppe Puglia je čini se imao moćnog pokrovitelja među rimskim Skjavonima: od njega je prethodno naručio predložak za frontispicij

²⁷ Francucci, 2014., cit., str. 37–59.

²⁸ ASG, Decreti 8, 110, Adi 2 Febbraio 1631 „Fu ordinato un altro mandato di scudi quattro e 55 monete a maestro Giuseppe Puglia per n. 13 arme fatte per porre alle candele da darsi alli padroni.“ Francucci, 2014., cit., str. 188. Libro Decreti 8 Adi 8 febbraio 1632. „Fu ordinato un altro mandato di scudi quattro d 50 a messer Giuseppe Puglia per 13 armi fatte per servizio alle candele dati all'messer Procuratore.“ (str. 123); Adi 7 ottobre 1635 „Fu ordinato un' altro mandato di scudi quattro a Giuseppe Puglia Pittore per haver fatto le lettere in oro a tutte le cancellate della nostra chiesa“ (str. 168). Kokša, 1971., cit., str. 45.

²⁹ Ghidoli Tomei, 1989., cit., str. 139; Francucci, 2014., cit., str. 144.

svoje knjige *Unica gentis Aureliae Valeriae Salonitanae Dalmaticae nobilitas* budući naslovni bosanski biskup Ivan Tomko Mrnavić (1579. – 1637.), čija biografija ponešto nalikuje Komulovićevoj pola stoljeća ranije.³⁰

Ovdje nas posebno zanima druga oltarna pala za kapelu sv. Jeronima koju su Skjaroni naručili od Puglie 1632. godine, slijedom naloga vizitatora da zamijene staru sliku.³¹ Nova je pala bila gotova već u lipnju 1632., pa je od altarista Domenica Marconija naručen najskuplji dio opreme kapele, mramorni oltar, čija je cijena iznosila 300 skuda, a plaćao se u malim obrocima.³²

Pala se i danas nalazi na svom originalnom mjestu te prikazuje svetog Jeronima u spilji kojem se ukazuje anđeo pušujući u trublju Posljednjeg suda. Ovu ikonografiju, koja potječe iz Zlatne legende, popularizirali su Guercino i, kroz grafički medij, Jusepe (José) de Ribera, tijekom trećeg i četvrtog desetljeća 17.

³⁰ O Mrnaviću vidi Tamara Tvrtković, *Između znanosti i bajke – Ivan Tomko Mrnavić*, Zagreb – Šibenik, 2008. O Mrnavićevu naručiteljskom djelovanju u Rimu vidi Daniel Premerl, Ivan Tomko Mrnavić and His Coat of Arms: Self-Presentation of an Illyrian Noble, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 42 (2018.), str. 109–24; Daniel Premerl, Visualizing Illyrianism in Urban VIII's Rome, *The Land between Two Seas: Art on the Move in the Mediterranean and the Black Sea 1300–1700*, ur. Alina Payne, Leiden, 2022., str. 99–124.

³¹ Stara je slika vjerojatno ona koja se spominje u *Libro dei beni* iz 1590. u Vatikanskoj biblioteci, Vat. Lat. 5440, f. 5. „Un quadro di San Girolamo che sta all'Altar piccolo dedicati“, vidi *Chiesa Sistina*, v. I, str. 61. Vizitator 1626. zapisuje: „...primis a latere evangelii est sub invocatione S. Hieronymi, cuius imago est? vetusta, et ab artifice rudis minervus depicta, ibi exsart pro Icona cum sit nimis vetusta et a rudis minervae Pictore depicta amoveatur.“ Vatikanski apostolski arhiv, Arm. VII, vol. 111, Acta Vis. Ap. 146v, citirano u Kokša, 1971., cit., str. 147. ASG, Libro Decreti 8, „In oltre fu risoluto che si facci conforme decreto della Sacra visita et la nostra divotione verso il Santo un quadro di san Girolamo dall'istesso pittore che ha fatto quello di Sant'Anna per ponerlo nella Cappella di San Girolamo in luogo del vecchio“ (p. 117), usp. Kokša, 1971., cit. str. 45, Francucci, 2014., cit., str. 188.

³² ASG, Libro Decreti 8: Adi 8 luglio 1632 „Signor Marco Spudeo diede conto alla Congregazione che il quadro di San Girolamo che ordino la Sacra Visita si facesse di nuovo e' ridotto a perfettione, e che monsignor Tomco Presidente haveva pattuito con messer Domenico Marconi che per il detto quadro di San Girolamo si fatto un'Altar con gli ornamenti di marmo si come e stato di di gia in bon parte eseguito et questo per prezzo di scudi trecento, cento de quali si gli doveranno dare a Natale prossimo et il residuo per detto l'anno 1634“ (str. 129); Adi 5 settembre 1632 „Fu ordinato un'altro mandato a messer Giuseppe Puglia Pittore di scudi quaranta per il lavoro al quadro di San Girolamo fatto fare dalla nostra Congregazione per servizio della nostra Chiesa.“ (str. 131); Adi 15 Ottobre 1632 „Fu ordinato un'altro mandato a messer Domenico Marcolini di scudi cento... a bon conto delli scudi trecento che le si devono per l'altare di marmo et suo ornamento fatti in capella di San Girolamo“ (str. 134), vidi i Kokša, 1971., cit., str. 44–45.